

Tekster og Kontekster

Oplæg på fagkonference 15.6.2007. IFPR

Peter Kaspersen

Den fælles overskrift på Nikolajs og mit oplæg er 'kontekst'. Men mit oplæg skal ses i tæt relation til de foregående oplæg om tekst. Det ukonstante forhold mellem tekst og kontekst er en af konstanterne i danskfaget, og det forhold bliver ikke mindre betydningsfuldt og indviklet når vi beskæftiger os med danskfagets didaktik.

Hvis vi et øjeblik beskæftiger os med forholdet mellem tekst og kontekst ud fra en synsvinkel som enten er litteraturvidenskabelig eller litteraturdidaktisk – det er faktisk ikke helt klart om der er tale om det ene eller det andet - kan man tage udgangspunkt i lederen i tidsskriftet *Research in the Teaching of English* nr. 35/2000. Her rejser redaktørerne debatten ved at citere den australske forsker, James Robert Martin, for hans "unease" over for tendensen til at teksten i litteraturteoretiske artikler i stigende grad drukner i analyser af den sociokulturelle kontekst¹.

I en leder skal sagen jo sættes på spidsen, men hvis man følger med i den engelsksprogede fagdebat, kan man se at problemet siden da er blevet diskuteret meget. Årsagen er at det ikke blot er litteraturteorien der, op gennem 80'ernes og 90'ernes vældige vækst i det som ubeskedent kaldes 'theory', er blevet optaget af kontekst. Meget mere betydningsfuldt er det at der er sket en drejning i uddannelsessystemet, væk fra literary studies og over til cultural studies. Derved fusioneres viden og metoder fra en række traditionelle fag. Cultural studies er lige så meget et sociologifag som et tekstfag.

Jeg kan på det grundlag fremsætte to påstande som jeg synes vi må forholde os til:

1. Det rene danskfag er et tekstfag
2. Det rene danskfag suppleres i stigende grad med interdisciplinære, dansklignende aktiviteter

Danskidaktikken i form af litteratur-, sprog- og mediedidaktik med underafdelinger som skrive- og mundtlighedsdidaktik er ikke særlig veludviklet i Danmark. Det er bl.a. derfor vi er her i dag. Men vi står allerede i en situation hvor vi er nødt til at erkende at behovet for en ren fagdidaktik er ved at være overhalet af udviklingen i uddannelsessystemet. Vi må hele tiden medtænke at dansk i gymnasiet fx nu er både dansk og dansklignende aktiviteter i interdisciplinære sammenhænge.

---

¹ Editor's Introduction : Is There a Text in This Study? i *Research in the Teaching of English* 35. 2000. Kommentaren er underskrevet af redaktørerne M.W.S. og P.S. Den første er identisk med M.W. Smith, medforfatter til Rabinowitz & Smith 1998. P.S. er Peter Smagorinski, selv forfatter til bøger om litteraturpædagogik. Det bekymrede medlem af tidsskriftets redaktionspanel er den australske forsker Jim Martin som også spiller en central rolle i Bodil Hedeboes Ph.D.-afhandling, Hedeboe 1998. Tendensen til at fjerne sig fra teksten hænger sammen med at litteraturstudier i USA efterhånden har udviklet sig over cultural studies og videre til social studies.

Man kan spørge: er det ikke godt nok? Der vil blive lagt større vægt på kontekster af forskellig art i undervisningen. Det rene danskfag har haft sin tid, men nu må faggrænserne nedbrydes.

Det vil jeg ikke afvise. Men måske kan vi alligevel lære noget af den engelske debat. Her er udviklingen gået noget videre end i Danmark. I *Analysing media texts* (2003) skriver forfatterne Andrew Burn og David Parker at deres bog er en lærebog i medieanalyse på semiotisk grundlag. Der er konstant brug for opdatering af semiotikken fordi medierne konstant udvikler sig, Men fornyelsen af den semiotiske tekstanalyse støder ind i et par problemer:

- Semiotikkens udvikling i en række "increasingly obscure variations" som hviler på poststrukturalismens modstand mod at "see meaning as logically determined in any way". Det har medført en befrielse fra forestillingen om at "meaning resides in fixed codes, representing fixed identities and a stable world", men prisen har været at semiotikken har givet afkald på den bestræbelse på "clarification" som lå i de strukturalistiske teorier.
- "The rise of Cultural Studies". Der var tale om et radikalt skifte i opmærksomheden væk fra teksten og over mod læseren, tilskueren osv., og væk fra et idealiseret læserbegreb over mod et empirisk. Bevægelsen svarer til en tilsvarende bevægelse i sociologien væk fra struktur og over mod agensforhold (en klassisk modstilling i sociologien). Og hvis vi henter nogle tilsvarende begreber fra didaktikken, så må det være en bevægelse væk fra interessen for produkt mod en interesse for proces. Eller måske fra didaktik til didaktisering, hvis jeg har forstået Ongstad ret.

Forfatterne mener at der derved i de seneste år er opstået en ubalance mellem interessen for tekst og kontekst. Og de vil gerne medvirke til at genoprette balancen. Deres lærebog vil derfor indeholde følgende:

- Semiotisk tekstanalyse
- Analyse af publikumsforhold (skal integreres i 1)
- Analyse af politiske, økonomiske og sociale kontekster (skal integreres i 1 + 2).

Det ligner jo meget det analyseskema som Faircloughs kritiske diskursanalyse hviler på. Blot lægges der vægt på at kontekstanalyser skal integreres i tekstanalyser.

Nu kan man diskutere om denne bog forholder sig til medievidenskab eller til mediedidaktik. Den behandler rent faglige forhold, men den er samtidig en lærebog, og den er dermed et bidrag til den normative universitetsdidaktik.

Forholdet er uklart. Men hvis man skal uddrage bogens mediedidaktiske syn og overføre det på danskfaget kunne det se således ud i påstandsform:

3. Udgangspunktet for en tidssvarende dansk fagdidaktik er begrebet 'mening'. Der eksisterer en spænding mellem de strukturer mening kommer til syne i og de processer der producerer mening. Det er disse størrelser og forhold der skal gøres til genstand for didaktisk forskning, og som skal danne grundlag for den normative fagdidaktik.

Min tilføjelse 1: kognitiv semiotik

Forfatterne karakteriserer selv deres standpunkt som sociosemiotisk, og de henviser gentagne gange til Gunther Kress som den bagvedliggende autoritet. Jeg kan erklære mig enig i deres bestræbelser. Med to tilføjelser som begge har relation til kontekstbegrebet.

Den ene tilføjelse lyder således i påstandsform:

4. Vi skal inddrage synspunkter og begreber fra den kognitive semiotik.

Som det fremgår, fokuserer sociosemiotikken ensidigt på et socialt kontekstbegreb. Det er så delt op i et begreb om en nær kommunikationskontekst og en fjernere samfundskontekst. Kognitiv semiotik og lingvistik og særlig den variant som også inddrager synspunkter fra fænomenologien, opererer med et mere facetteret kontekstbegreb end sociosemiotikkens.

Det særlige ved den kognitive lingvistik er at den bygger på den opfattelse at sproget er en manifestation af mere grundlæggende førsproglige, kognitive forhold der knytter sig til kroppen og kropsbilledet i bevidstheden. Når man anvender og taler om sprog, trækker man på basale forestillinger der rækker ud over sproget.

Hvis man kombinerer denne opfattelse med fænomenologien, får man et meget dynamisk erfaringsbegreb. Erfaringen har flere kilder, eller forholder sig til flere kontekster: sociale, psykologiske og biologiske. Og det giver mulighed for at udforme en erfaringspædagogik på et nyt grundlag hvor spillet mellem struktur og proces kommer i centrum – og ikke blot på den måde at alle strukturer på poststrukturalistisk vis opløses i processer.

Min tilføjelse 2: systemteori

Den anden tilføjelse ser således ud:

5. Man kan med fordel inddrage synspunkter og begreber fra systemteorien.

Jeg mener at niveau 2 og 3 i forfatteren model kan kvalificeres ved inddragelse af denne teori.

Jeg vil kun pege på to fordele. Den ene er at systemteorien bygger på et meget dynamisk kommunikationsbegreb. Den anden er at kommunikation altid ses som systemrelateret. Det er ret nemt at gennemføre analyser af hvilke regler der gælder for kommunikation om litterære tekster, medietekster osv. i skolen og uden for skolen.

Man slipper fx for den moraliserende opfattelse at der skulle være et eller andet galt med kommunikationen i skolen, at den skulle være skolsk i en eller anden nedsættende forstand i modsætning til en autentisk kommunikation som findes uden for skolens rammer.

Men systemteorien kan også bruges som et redskab til at kaste lys over den helt grundlæggende gåde når man taler om forholdet mellem tekst og kontekst. Når forholdet er svært at afgøre, skyldes det bl.a. at tekst og kontekst kan bytte plads. Martin går som en selvfølge ud fra at der eksisterer en tekst, en medietekst eller en litterær tekst, og så er den indlejret i en række kontekster – som han så gennemgående ikke synes det er så interessant at beskæftige sig med.

Den vurdering kan have noget for sig så længe vi taler litteraturvidenskabeligt. Men den tekst som didaktikeren skal forholde sig til, er jo en helt anden. Det er iagttagelser af og refleksioner over undervisning. Fx som i min egen ph.d.-afhandling transskriptioner af klasserumsobservationer. Det er teksten. De litterære tekster som blev behandlet i timerne er, set fra denne didaktiske synsvinkel, kontekst.

Systemteorien kan derfor fx bruges til at afklare forholdet mellem to obskure størrelser som i øjeblikket forvirrer mange gymnasielærere: forholdet mellem fagfaglighed og ny faglighed. De bruges i øjeblikket som ideologiske størrelser. Enten er man for den ene og mod den anden eller omvendt, og debatten har i det hele taget visse ligheder med en religionskrig.

Forskningsmæssige konsekvenser

Jeg prøvede i min ph.d.-afhandling om litteraturundervisningen i gymnasiet at undersøge faget vha. af et teorikompleks af denne art. Men jeg må indrømme at der var ikke mange litterære tekstanalyser i afhandlingen. Det blev stort set til didaktiske tekstanalyser. Eleverne og lærerne analyserede de litterære tekster og producerede derved didaktiske tekster, som jeg så analyserede. Jeg havde mao. meget brug for systemteori, mens jeg aldrig rigtig fik brugt den kognitive semiotik.

I de projekter jeg har arbejdet med siden har jeg tilføjet en aktionsforskningsmæssig faktor. I stedet for blot at observere timer, har jeg selv i et vist beskedent omfang tilrettelagt rammerne for en anderledes slags timer og først derefter observeret konsekvenserne. Det drejer sig om danskundervisning gennemført af forfattere. Forfatterne bruger bl.a. kreativ skrivning i stor udstrækning, dvs. de arbejder med en

didaktik som de kender fra Forfatterskolen og som er ret anderledes end den eleverne kender fra dansktimerne.

Mine analyser af hvad der foregår, kan derfor trække på systemteorien (hvad sker der når man indfører én form for kommunikation i en anden), fænomenologisk kognitivism (hvilken rolle spiller eleverfaringer i den slags undervisning), skriveteori (hvad er kreativ skrivning) og kreativitetsteori (hvad er kreativitet).

Det interdisciplinære aspekt

Alle de teorier jeg bruger, er født tværfaglige. De kan derfor bruges til at forske i mange slags undervisning, fx også i ligheder og forskelle mellem ren danskundervisning og dansk i interdisciplinære sammenhænge.

Samtidig er specielt den kognitive semantik en teori der trækker på litterære analyser. I det hele taget får beskæftigelsen med litteratur og litterære analyser en anden betydning efterhånden som de kognitive og funktionelle eller pragmatiske teorier bliver udviklet. Jeg ser i en nekrolog over Richard Rorty at han på et tidspunkt forlod filosofien og blev litteraturforsker.

De kan formentlig også i et eller andet omfang bidrage til udviklingen af den tværfaglige undervisning. Når de kognitive teorier går bag om sproget og åbner for beskæftigelse med før-sproglige forestillinger, så er der åbnet for en undervisning der går på tværs af fag og som går tæt på elevernes erfaringer. Litterære tekster og særlig elevtekster er fantastisk velegnede til at indgå i en sådan undervisning.

Den uafklarede terminologi

Et af vores grundlæggende problemer er en uafklaret terminologi. Dvs. at vores forskning må indeholde et metaniveau hvor man arbejder på begrebsafklaring. Jeg vil blot nævne et eksempel. Man kunne opstille følgende række deldidaktikker:

- sprogdidaktik
- mediedidaktik
- litteraturredidaktik
- skrivedidaktik
- mundtlighedsdidaktik

Jeg vil mene at vi ofte tænker i de baner. Men begreberne er inkommensurable. De tre første retter sig mod genstande, de to sidste mod aktiviteter. Didaktisk set kan et begreb som litteraturredidaktik opløses i henholdsvis skrive- og mundtlighedsdidaktik. Men det ville have den omkostning at faget ville forsvinde, fordi det i høj grad afgrænses af hvilke genstande det skal beskæftige sig med.